

.....

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

.....

УДК 343.985.2

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2023.1.25>

А. О. Антощук

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

Б. А. Замула

доктор філософії,
заступник начальника Святошинського управління поліції
Головного управління Національної поліції у місті Києві

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті розглядаються окремі аспекти допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні, як однієї із основних слідчих (розшукових) дій та відповідний засіб доказування. Визначено, що допит передбачає собою комплекс всіх необхідних організаційних, процесуальних, криміналістичних, психологічних та етичних аспектів. Звертається увага на те, що ці аспекти відіграють ключову роль при допиті неповнолітнього підозрюваного, який користується додатковими гарантіями.

Окремо звернута увага на участі захисника, як основного гаранта захисту прав неповнолітнього підозрюваного. Окрім цього, акцентується увага на необхідності залучення слідчим, дізнавачем інших передбачених законодавством осіб для допиту неповнолітнього з обов'язковим встановленням їх зв'язку з допитуваним, зокрема розкрито особливості залучення педагога, психолога та законного представника.

Визначено, що не менш важливою складовою дотримання процесуальних гарантій допиту є питання щодо часу проведення допиту неповнолітнього підозрюваного. В результаті чого запропоновано внести зміни до статті щодо часу проведення допиту, враховуючи при цьому фізіологічні особливості неповнолітнього.

Звернута увага на те, що поряд із процесуальним аспектом проведення допиту важливого значення при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, відіграє тактика проведення допиту.

Обґрунтовується важливість процесуального та тактичного забезпечення допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні, що не лише гарантує отримання показань, а й впливає на результати подальшого розслідування. Обґрунтовано, що вибір тактичних прийомів під час проведення допиту неповнолітніх залежить від конкретних обставин провадження та особи неповнолітнього допитуваного.

Ключові слова: неповнолітній, кримінальне провадження, розслідування, слідчі (розшукові дії), допит, тактичні прийоми, захисник, психолог, педагог, законний представник.

Постановка проблеми. Злочинність серед неповнолітніх завжди була і залишається актуальною, навіть, у наші дні, що підтверджується офіційною статистикою. Так, відповідно до офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, у 2019 році обліковано – 4088 кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми або за їх участю, у 2020 році – 3708 кримінальних правопорушень, у 2021 році – 3247 кримінальних правопорушень, у 2022 році – 1824 [1]. Враховуючи той факт, що у лютому 2022 року російська федерація розпочала повномасштабну війну проти України, відповідно і кількість кримінальних правопорушень скоєних неповнолітніми, скоротилося вдвічі, але залишається досить високою. Негативним моментом також є той факт, що найчастіше неповнолітні скоюють злочини насильницького характеру. Разом із цим, неповнолітні є спеціальними суб'єктами, щодо яких у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) передбачено спеціальні правила, щоб забезпечити найбільший обсяг гарантій даних осіб. Як показує практика розслідування, що вимоги, які містяться в КПК України щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а зокрема допиту неповнолітніх вимагають перегляду та доопрацювання. Але, на жаль, навіть існуючими правилами слідчі нерідко нехтують. Порушуються розроблені криміналістичні тактики та процесуальні норми, які призводять до визнання недопустимими результати приведення окремих слідчих (розшукових) дій. Особливо гостро це питання стоїть при допиті неповнолітнього підозрюваного. Саме тому, такий стан речей вказує на недостатню належність існуючих криміналістичних тактик та методик допиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні розглядалися у публікаціях таких науковців, як: В.П. Бахіна, В.І. Боярова, В.К. Весельського, А.Ф. Волобуєва, В.А. Журавля, Л.І. Казміренко, В.О. Коновалової, В.М. Тертишника, Л.Д. Удалової, В.Ю. Шепітька та багато інші.

Мета статті – провести наукове дослідження окремих аспектів проведення допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні та визначити проблемні аспекти у його проведенні.

Виклад основного матеріалу. Варто відмітити, що допит є найнеефективнішим засобом досудового розслідування. Сучасна доктрина містить безліч трактувань поняття допиту. Ми не будемо вступати у полеміку щодо поняття допиту, адже це не є метою нашої статті. Однозначно можна стверджувати, що допит – слідча (розшукова) дія, яку найчастіше проводять слідчі, прокурори чи дізнавачі, адже без проведення допиту не можна уявити жодне кримінальне провадження. Саме завдяки допиту у слідчого, прокурора, дізнавача є можливість отримати більшу кількість інформації про скоєне кримінальне правопорушення. Допит передбачає собою комплекс всіх необхідних організаційних, процесуальних, криміналістичних, психологічних та етичних аспектів. Особливо ці аспекти відіграють ключову роль при допиті неповнолітнього підозрюваного, який користується додатковими гарантіями.

Якщо говорити про процесуальні аспекти, то необхідно зазначити, що одним із основних гарантій неповнолітнього підозрюваного є участь у забезпеченні цих гарантій захисника. Так, відповідно до вимог ст. 490 КПК України допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом, у присутності захисника [2]. Тобто участь захисника є обов'язковою. Це положення закріплене і у п. 1, ч. 2. ст. 52 «Обов'язкова участь захисника». Крім цього, на обов'язковості участі захисника для захисту прав неповнолітнього підозрюваного вказується і в п. b ст. 40 Конвенції ООН про права дитини. Так, кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії [3].

Крім цього, про додаткові гарантії неповнолітніх підозрюваних мова йде і листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення криміналь-

ного провадження щодо неповнолітніх», відповідно до якого у ч. 4 неповнолітньому підозрюваному (обвинуваченому) має бути реально забезпечено його право на захист, у тому числі шляхом забезпечення обов'язкової участі захисника, як із моменту встановлення факту неповноліття, так і з часу виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою (пункти 1–2 ч. 2 ст. 52 КПК) [4].

Проте, досить часто у практичній діяльності доводиться стикати із тим, що захисники не можуть знайти спільної мови із підзахисним та встановити між собою належний контакт, який потрібен для ефективного захисту прав неповнолітнього підозрюваного. Саме тому, доцільним було б унормувати закріплення спеціалізації захисників по роботі з неповнолітніми. Це потрібно в першу чергу для успішного досягнення завдань кримінального провадження. Захисник неповнолітнього відіграє важливу роль під час проведення допиту, оскільки з однієї сторони він надає правову допомогу підзахисному, а з іншої – забезпечує додержання вимог закону щодо порядку проведення слідчої дії та підвищує ефективність її результатів. Його активність, кваліфікація та досвід юриста здатні позитивно впливати на неповнолітнього підзахисного і на поведінку слідчого, який проводить допит, а конструктивні зауваження, клопотання, пропозиції – на тактику його проведення, а відтак – і на його результати [5, с. 9].

Окрім обов'язкової участі захисника, одним із важливіших організаційних моментів є забезпечення участі інших осіб під час допиту неповнолітнього підозрюваного. За загальним правилом, закріпленому у ч. 1 ст. 227 КПК України при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря [2]. Думки вчених про важливість та значення участі цих осіб при допиті розділилися. Одні вважають, що присутність сторонніх осіб на допиті зазвичай заважає створенню довірчої атмосфери, сковує неповнолітнього допитуваного, а інші вважають, що доцільність участі педагога у допиті непо-

внолітнього впливає з того, що педагог виконує виховну функцію у процесі допиту, законний представник зацікавлений у результаті розслідування, може створювати перешкоди, а педагог – незацікавлена особа. На нашу думку, позитивний чи негативний вплив участі педагога чи психолога при допиті неповнолітнього підозрюваного залежить багато в чому від слідчого. Якщо він підійде формально до цього питання під час підготовки, то ніякої користі очікувати не варто, а швидше за все навіть ці особи негативно вплинуть на неповнолітнього, створять певні перешкоди для допиту.

У ч. 1 ст. 227 КПК України законодавець дає органам досудового розслідування вибір між педагогом і психологом. Однак на нашу думку, дані учасники виконують не тотожні функції, оскільки вони мають різні професійні знання, тому участь одного з них не повинна виключати участі іншого. І це все буде залежати від конкретної ситуації та матеріалів кримінального провадження. Коли при допиті неповнолітнього братимуть участь педагог та психолог, їх функції будуть чітко розмежовані та конкретизовані. Так, наприклад, педагог допомагає слідчому встановити всі особливості неповнолітнього (його захоплення, хобі, ставлення до навчання, відносини з однокласниками тощо). Педагог є не лише помічником слідчого, дізнавача, але й гарантом захисту та справедливості для допитуваного. А психолог, володіючи спеціальними знаннями в галузі дитячої та юнацької психології, допоможе виявити наявність психічних розладів та особливостей, а також допоможе вирішити питання про призначення судово-психологічної експертизи, допоможе встановити наявність у неповнолітнього здатності правильно сприймати факти та відтворювати інформацію. Але все-таки, якщо участь двох осіб неможливо, то нам здається, що пріоритетну участь при допиті повинен мати психолог, тому що коли неповнолітній вчиняє кримінальне правопорушення – це вже є ознакою наявності у нього психологічного відхилення та участь педагога в даному випадку буде менш доцільною. Про пріоритет участі психолога над педагогом вка-

зують науковці та практичні працівники. Знайома особа буде сковувати та створювати дискомфорт для неповнолітнього підозрюваного, що перешкоджатиме допиту. При цьому під час прийняття рішення про залучення педагога до такої процесуальної дії потрібно враховувати сформовані відносини між цими двома суб'єктами. В разі залучення педагога з навчального закладу, в якому навчається неповнолітній підозрюваний, з яким склалися конфліктні відносини, такий педагог матиме лише негативний вплив на допит [6, с. 664].

Водночас, доводиться констатувати, що на жаль, правовий статус психолога та педагога жодним чином не закріплений в КПК України, немає ні їх поняття, не закріплені їхні права, у нормі закону лише визначено про обов'язковість їхньої присутності при допиті неповнолітнього. Саме тому, на нашу думку в КПК України варто приділити більше уваги їх процесуальному статусу та закріпити, хто такий педагог та психолог у кримінальному провадженні, яка мета участі кожного з них у слідчих (розшукових) діях. Надалі це буде лише сприяти більш активному залученню слідчими, дізнавачами даних учасників у процес розслідування.

Також не варто забувати, що ч. 1 ст. 227 КПК України передбачає можливість участі законного представника під час допиту неповнолітнього. Присутність такого учасника має бути додатковою гарантією дотримання прав неповнолітніх під час допиту. На жаль, слідчі, дізнавачі часто цим нехтують, достатньо недбало ставляться до вибору даних осіб, що прямо негативно позначається на результативності допиту. Правильний вибір законного представника сприяє налагодженню психологічного контакту з неповнолітнім, що відіграє велику роль при допиті, тому варто приділяти цьому значну увагу при підготовку до допиту неповнолітнього. Тільки щире прагнення допомогти неповнолітньому допоможе у вирішенні завдань, що стоять перед законним представником. Якщо ж законний представник гратиме пасивну роль у допиті, якому все одно на долю неповнолітнього чи він негативно налаштований проти нього, що ще гірше, якщо його змусили брати участь у процесі, користі від такого учасника

буде мало, а лише додаткові проблеми. В такому разі, якщо слідчий вбачає що дії законного представника завдають шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного (наприклад, він намагається змусити неповнолітнього давати свідомо неправдиві показання або веде антигромадський спосіб життя), слідчий, дізнавач має право усунути його від участі у допиті та залучити іншого законного представника.

Не менш важливою складовою дотримання процесуальних гарантій допиту є питання щодо часу проведення допиту неповнолітнього підозрюваного. У ч. 2 ст. 226 КПК України встановлено вимогу, згідно з якою допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день [2]. Проте вже давно підтверджено загальновідомий факт, що підлітки здатні утримувати свою увагу протягом 40–45 хвилин, тому доцільніше було б внести зміни до статті щодо часу проведення допиту, враховуючи при цьому фізіологічні особливості неповнолітнього.

Не менш важливим аспектом, який може відіграти ключову роль при розслідуванні і подальшому опрацюванні його результатів є застосування аудіо- та/або відеозапису під час допиту. Так, у ст. 226 КПК, яка регламентує особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи немає згадки про використання відеозапису, на відміну від ч. 5 ст. 224 КПК України, де закріплено, що під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис. Звідси випливає, що використовувати аудіо- та/або відеозапис під час допиту неповнолітнього підозрюваного – рішення самого слідчого чи дізнавача. Однак, із судової практики та матеріалів кримінальних проваджень з'ясовується, що під час допиту неповнолітніх учасників кримінального судочинства відеозйомка застосовується дуже рідко. Це зумовлено такими факторами, як: недостатня кількість технічних засобів; емоційна напруга при веденні відеозйомки; страх допустити технічні помилки; невмотивовані відмови допитуваними особами через законних представників та захисників застосування відеозйомки під час їх допиту. Проте, на наше переконання, застосування відеозйомки під час допиту неповнолітнього

підозрюваного може надати значну допомогу, а також буде мати доказове значення, оскільки на практиці трапляються випадки, коли неповнолітній підозрюваний відмовляється від своїх показань. У таких випадках, при наявності відеозапису допиту, він може бути надалі пред'явлений повторному допиті неповнолітнього підозрюваного в судовому засіданні. Також, за допомогою відеозапису, можна зафіксувати спроби психологічного впливу законного представника на неповнолітнього в процесі дачі показань. Саме тому, вважаємо за необхідне, внести зміни до ст. 226 КПК України, передбачивши обов'язковість застосування аудіо- та/або відеозапису.

Поряд із процесуальним аспектом проведення допиту важливого значення при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, відіграє тактика проведення допиту останніх. Слідчий повинен добре знати психологічні особливості особистості неповнолітніх та враховувати їх при виборі тактичних прийомів проведення допиту. Однак на практиці дуже рідко зустрічаються слідчі, які мають навички спілкування з неповнолітніми підозрюваними. Це зумовлено кількома факторами, найчастіше суб'єктивними, наприклад, недостатністю часу для вивчення відповідної літератури, невеликим досвідом роботи та ін. Тактика допиту неповнолітнього повинна відповідати його психологічному розвитку, відповідно до його віку.

Криміналістикою розроблено широкий спектр тактичних прийомів спрямованих на отримання правдивих та повних показань. Застосовуватися вони можуть як окремо, так і в комплексі. Ці прийоми мають тактичний, логічний, психологічний та комплексний характер. Для того, щоб вибрати з них найбільш доцільний і ефективний необхідно враховувати наявність чи відсутність у допитуваної особи злочинного досвіду, даних, що компрометують його, ставлять під сумнів добросовісність або, навпаки, свідчать про позитивні якості його особи, сумлінності, статеві, фізичні, психологічні та вікові характеристики. Особливість допиту неповнолітніх полягає не в передчасній оцінці достовірності розказаного ними, а в тих методах, прийомах, які, враховуючи особливості розвитку неповнолітнього, можуть бути отримані від

нього найбільш повні та достовірні дані.

Найважливіше для слідчого – встановити психологічний контакт. І починати його встановлення потрібно вже на стадії підготовки, врахувати всі аспекти, які впливають на позитивний результат: виборі місця, збирання якнайбільше детальної інформації про особистість, правильне формулювання питань. Про це вказують і С.О. Циганій та Є.В. Кузьмічова-Кисленко, які зазначають, що насамперед, слідчий повинен встановити зв'язок з допитуваним, здійснивши розмову на вільну тему. Такий тактичний хід дасть зрозуміти неповнолітньому обстановку в якій він перебуває, а слідчому – налаштованість допитуваного давати відповідну інформацію [7, с. 42].

Варто зауважити те, що рекомендується починати допит навіть не з вільної розповіді, а зі звичайної розмови. Враховуємо, що неповнолітні, викликані на допит, у більшості випадків перебувають у стані психічної напруги, отже важливо визначити зовнішні ознаки напруги та спробувати зняти її. А зняти її можна, наприклад, застосуваннями таких тактичних прийомів: залучення в бесіду на тему, яка цікава і слідчому, і неповнолітньому і звернення до позитивних якостей неповнолітнього.

На стадії запитань-відповідей слід дотримуватися спокійного, впевненого та доброзичливого тону з необхідною наполегливістю та твердістю. Ми вважаємо, що перевага має віддаватися прийомам, заснованим на методах переконання. І лише у разі великих прогалин у системі доказів що наявні у провадженні, використовувати тактику направлену на емоційний стан неповнолітнього, адже при застосуванні таких тактичних прийомів достатньо легко перейти від психологічного впливу до психологічного насильства, що категорично неприпустимо.

Якщо доказова база обґрунтована та переконливо демонструє винну неповнолітнього допитуваного, доцільно перейти до тактичних прийомів логічного впливу. І тут щодо неповнолітніх ефективні такі прийоми: пред'явлення доказів, припущення легенди, прийом «вичікування».

Варто відмітити, що ми не намагалися розкрити всі тактичні прийоми, які можуть використовуватися при допиті неповно-

літніх підозрюваних, адже їх надзвичайно багато. Вибір тактичних прийомів під час проведення допиту неповнолітніх залежить від конкретних обставин провадження та особи допитуваного.

Окремо необхідно зауважити, що виокремлені нами проблемні аспекти в організації та проведенні допиту неповнолітнього підозрюваного визнані і державними органами. Так, відповідно до «Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року», яку схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р визначені основні проблеми, що існують у цій сфері:

– відсутність чітких положень щодо процесуальних прав дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності, що не відповідає не лише міжнародним стандартам кримінальної юстиції щодо дітей, а і загальним стандартам, які застосовуються до повнолітніх осіб;

– відсутність обов'язкового спеціального навчання слідчих, прокурорів у провадженнях щодо неповнолітніх;

– низький рівень розвитку альтернативних судовим провадженням механізмів;

– відсутність чітко визначених прав законного представника дитини у кримінальному процесуальному законодавстві;

– недостатній рівень правової визначеності статусу педагога, психолога, лікаря, представника служби у справах дітей, відсутність критеріїв їх вибору та залучення;

– недостатня ефективність участі захисника неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у досудовому розслідуванні внаслідок відсутності єдиних стандартів спеціалізованого навчання захисників, які залучаються для надання правової допомоги [8].

Висновки і пропозиції. Вважаємо, дана проблематика має не тільки теоретичне, а й переважно практичного значення. Для того щоб допит неповнолітнього було проведено не лише відповідно до закону, але й мав успішний результат, слідчому, дізнавачу необхідно володіти знаннями не тільки у кримінальному процесуальному законодавстві, але й досконало володіти тактичними навичками

допиту, знати основи педагогіки та дитячої та юнацької психології.

Список використаної літератури:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : наказ Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 299 / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultativih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> .
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.07.2013 № 223-1134/0/4-13. *ZakonOnline*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/345736__345801
5. Юсупова К. Тактичні особливості участі захисника у допиті неповнолітньої особи на досудовому розслідуванні. *Studia Prawnoustrojowe*. Nr 55 (2022). URL : <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/sp/article/view/7578/5844>
6. Білоус І.М., Журавська Д.А. Особливості проведення допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2021. С. 662–664.
7. Циганій С.О., Кузьмічова-Кисленко Є.В. Тактика допиту неповнолітнього підозрюваного під час досудового розслідування. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. Випуск 32/2022. С. 37–43.
8. Розпорядження КМУ від 18 грудня 2018 р. № 1027-р «Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-p#Text>

Antoshchuk A., Zamula B. Certain aspects of the interrogation of a juvenile suspect in criminal proceedings

The article examines certain aspects of the interrogation of a minor suspect in criminal proceedings, as one of the main investigative (search) actions and the corresponding means of proof. It was determined that interrogation involves a complex of all necessary organizational, procedural, forensic, psychological and ethical aspects. Attention is drawn to the fact that these aspects play a key role in the interrogation of a juvenile suspect who enjoys additional guarantees.

Particular attention is paid to the participation of the defense attorney, as the main guarantor of the protection of the rights of a minor suspect. In addition, attention is focused on the need for the investigator, the inquirer to involve other persons provided by the law for the interrogation of the minor, with the obligatory establishment of their connection with the interrogated person. The features of the involvement of a teacher, a psychologist and a legal representative are revealed.

It was determined that an equally important component of compliance with procedural guarantees of interrogation is the question of the time of interrogation of a minor suspect. As a result, it is proposed to make changes to the article regarding the time of the interrogation, taking into account the physiological characteristics of the minor.

Attention is drawn to the fact that, along with the procedural aspect of interrogation, the tactics of interrogation play an important role in the investigation of criminal offenses committed by minors.

The importance of procedural and tactical provision of interrogation of a minor suspect in criminal proceedings is substantiated, which not only guarantees obtaining testimony, but also affects the results of further investigation. It is substantiated that the choice of tactics during the interrogation of minors depends on the specific circumstances of the proceedings and the identity of the minor interrogated.

Key words: *minor, criminal proceedings, investigation, investigators (search actions), interrogation, tactical techniques, defender, psychologist, teacher, legal representative.*